

OBSAH

1. Anarchistická utópia	3
2. Anarchistická teória politického presvedčenia	4
3. Rozkol vnútri Prvej Internacionály	6
4. Marx a komunizmus ako politický program	7
5. Prijatie Marxových názorov na komunizmus jeho nástupcami	9
6. Perspektívy priamej demokracie	10
• Krátky slovník cudzích slov	15

liberalizácia – uvoľneniu (napríklad v politike)

egalitárny – rovnostársky

oligarchia – vláda malej skupiny privilegovaných veľkostatkárov a veľkokapitalistov

normatívny – založený na norme, normujúci

empirický – skúsenostný, založený na skúsenosti

deetatizácia – odštátnenie

atribút – podstatný, základný, charakteristický znak, základná vlastnosť nejakej veci

homogénny – majúci v každej svojej časti rovnaké vlastnosti; rovnorodý

despotizmus – neobmedzená vláda, krutovláda charakterizovaná násilím (a bezprávím voči poddaným, podriadeným)

totalitarizmus – vládny systém opierajúci sa o násilím vynútenú jednotu, napr. fašizmus, stalinizmus

Je zaujímavé porovnať tieto údaje s vnímaním vplyvu konkrétnej vrstvy na proces rozhodovania v spoločnosti ako celku, ako je to porovnané v rovnakom 1-5 rebríčku v tom samom výskume (pozri tabuľku ROZLOŽENIE MOCI V JUHOSLOVANSKEJ SPOLOČNOSTI).

ROZLOŽENIE MOCI V JUHOSLOVANSKEJ SPOLOČNOSTI						
	Podniky	Školy	Miestna vláda	Polit. organizácie	Súdy	Celkom
Federálne vedenie	4,46	4,48	4,64	4,44	4,37	4,50
Funkcionári KZ	4,11	4,22	4,47	4,44	4,30	4,29
Armáda	3,62	3,76	3,72	3,55	3,67	3,67
Miestni politici	3,30	3,61	3,57	3,29	3,48	3,45
Manažéri	3,07	3,39	3,24	3,48	3,16	3,24
Vedúci pracovníci Odb. Zväzu	2,84	2,72	3,17	3,46	2,79	2,85
Odborní pracovníci	2,71	2,34	2,18	2,91	2,13	2,49
Rady pracujúcich	2,22	2,29	2,26	2,73	2,23	2,32
Autonómne orgány	1,88	1,93	1,89	2,15	1,87	1,91
Pracujúci	1,65	1,69	1,61	2,14	1,58	1,70
Roľníci	1,50	1,40	1,37	1,73	1,33	1,45

škála 1-5 (1: veľmi malý vplyv; 5: veľmi vysoký)

Vysoká úroveň odcudzenia juhoslovanských pracujúcich dokázaná Arzenšekom je v súlade s týmto výskumom. V rovnakom výskume, až 83% pracujúcich a 81% odborných pracovníkov, avšak len 38% manažérov odpovedalo pozitívne na nasledujúcu otázku: „V mojom podniku mám na proces rozhodovania týkajúci sa dôležitých záležitostí len veľmi malý vplyv.“⁶⁸

Záverom môžeme vysloviť 3 nasledujúce argumenty:

- (1) Priama demokracia sa nemusí nevyhnutne zhodovať s uskutočnením zdravej spoločnosti alebo komunizmu, ako tomu verilo niekoľko generácií radikálnych socialistických teoretikov.
- (2) Odstránenie štátu by sa nemalo chápať ako cieľ *per se*, ale len ako prostriedok k ustanoveniu autonómie vnútri tých sfér spoločnosti, z ktorých bol štát vylúčený.
- (3) Bez reprezentatívnej demokracie by človek dosiahol len akúsi zvláštnu formu autoritárskej politiky – aj keby v spoločnosti určité prvky priamej demokracie účinne fungovali. *Zastupiteľská demokracia je conditio sine qua non každej formy demokratickej spoločnosti.* To taktiež znamená, že v modernej mnohosektorovej spoločnosti priama demokracia *ako jediný model* usporiadania spoločnosti NIE JE MOŽNÁ. Na druhej strane, ako zdôraznila Hannah Arendt - zastupiteľská demokracia nie je možná pre uspokojenie samotného princípu *homo politicus: constitutio libertatis*.⁶⁹

⁶⁸ Tamtiež, str. 59.

⁶⁹ Hannah Arendt, *O revolúcii* (New York: The Viking Press, 1965), str. 217-285.

Tento spis sa zaoberá spoločnou históriou anarchistickej a marxistickej teórie a jej vzťahom k priamej demokracii. Ak si máme tento spor vyjasniť, bude nutné :

1. Nájsť rozdiel medzi priamou a zastupiteľskou demokraciou: medzi chápaním harmonickej spoločnosti, v ktorej niet štátu/vlády a v ktorej taktiež niet žiadneho inštitucionalizovaného sprostredkovateľa medzi jednotlivcami na jednej strane; a na strane druhej, spoločnosti mnohodelnej a komplexnej, kde sociálne konflikty sú regulované zákonom obmedzenou štátnou mocou a kde väčšina vládne menšine skrz systém záujmových (obchodných, ziskových) zastupiteľstiev.
2. Vysvetliť ako sa rozličné pohľady anarchizmu a marxizmu navzájom prelínajú a objasniť miesta, v ktorých sa líšia.
3. Analyzovať štruktúru sociálnych vzťahov vo východnej Európe a Juhoslávii z pohľadu tejto zhody s priamou a zastupiteľskou demokraciou.

Naším cieľom je zhodnotiť anarchizmus a marxizmus, najvplyvnejšie komunistické teórie, z hľadiska modernej priemyselnej spoločnosti. Naším zámerom je taktiež poskytnúť akési historické pochopenie konfliktu medzi anarchistickými a marxistickými modelmi zriadení, opierajúc sa o skúsenosť z Juhoslávie, pokrokovej krajiny, čo sa týka realizácie socialistických základov priamej demokracie.

Priama demokracia je nevyhnutná pre komunistické chápanie zdravej spoločnosti. Tento základný princíp komunistickej spoločnosti si všíma špecifický rozdiel medzi komunistickými a ďalšími predstavami o zdravej spoločnosti. V kostre tohoto komunistického ideálu, sociálna a politická teória anarchizmu predstavuje extrémnu pozíciu: anarchisti odmietajú akýkoľvek kompromis týkajúci sa myšlienky absolútnej priamej demokracie. Z historického hľadiska, táto nekompromisná pozícia bola správne vyjadrená v Medzinárodnej Asociácii Pracujúcich, známej ako Prvá Internacionála, kde bol kritickou spornou otázkou spor oľhadom tvorby národných politických strán pracujúcej triedy. Prvá Internacionála je historickým príkladom základného konfliktu medzi priamou a zastupiteľskou demokraciou, kde anarchizmus predstavil stúpencom priamej a marxizmus stúpencom zastupiteľskej demokracie. Od Londýnskej Konferencie (1871) a Haagskeho Kongresu (1872) Prvej Internacionály, môžeme konflikt medzi anarchizmom a marxizmom chápať ako nerozriešené napätie medzi priamou a zastupiteľskou demokraciou v rámci kostry socialistickej teórie a hnutia pracujúcich.

Anarchistická utópia

Anarchizmus je posledným potomkom filozofie prirodzeného zákona z 19. storočia. Kvôli tomuto faktu má priame prepojenie s Jean-Jacques Rousseau-om - základným moderným obhajcom priamej demokracie a ostrým kritikom princípu zastupiteľskej demokracie. Predsa len, v porovnaní s Rousseau-om, ktorý priamu demokraciu limitoval legislatívou¹, anarchisti uvažovali o tom, že by bolo možné ustanoviť kompletný sociálny poriadok priamej demokracie bez nutnosti delenia moci na moc legislatívnu, výkonnú a súdnu. Boli presvedčení, avšak nediskutovali vážne, o možnosti jednoty sociálnych mocenských štruktúr podľa princípov priamej demokracie - nielen v drobných politických celkoch, ale všeobecne ako o možnosti svetového poriadku založenom na konfederácii komún. Táto anarchistická utópia pochádzala zo zromantizovanej predstavy o stredovekej komúne, v ktorej -podľa tejto predstavy- sú si všetci rovní a v ktorej by neexistovala privilegovaná trieda občanov.²

Podľa anarchistických teoretikov sú korene všetkých sociálnych zlôb modernej spoločnosti v politickej inštitúcii štátu. V samotnej inštitúcii štátu, zahŕňajúc aj moderný zastupiteľský štát založený na politickej (zastupiteľskej) demokracii, videli anarchisti prejav a zároveň zdroj politickej, ekonomickej a iných foriem neslobody a represie. Anarchisti zastávali názor, že muži a ženy musia žiť v súlade so svojimi ľudskými schopnosťami a že toto je možné len v spoločnosti založenej

¹ "S'il y avait un peuple de dieux, il se gouvernerait démocratiquement. Un gouvernement si parfait ne convient pas á des hommes." Jean-Jacques Rousseau, *Spoločenská zmluva*, II, 4.

² Mysleli si, že sa môžu vyhnúť klasickému odporu ku klasickej demokracii: „Takzvané priame demokracie starovekého mestského štátu vôbec neboli demokraciami, boli to len egalitárne oligarchie, kde vládnuca trieda občanov mala podiel na právach a zisku z politickej kontroly.“ Mac Iver, *Moderný štát* (1947), str. 352.

na zosocializovanej produkcii a priamej demokracii, v spoločnosti neštrukturalizovanej represívne, ale na základe politickej a ekonomickej rovnosti. Rozliční teoretici anarchizmu zdieľajú názor, že ideálna spoločnosť -anarchia, spoločnosť bez vlády- je spoločnosťou priamej demokracie a takto zároveň vyjadrením sociálnej spravodlivosti. Anarchisti chápu spravodlivosť ako rovnosť alebo aspoň ako rovnú distribúciu. Hoci sa v chápaní rovnosti líšia, všetci anarchisti sa zhodujú na tom, že rovnosť je možná len v spoločnosti bez donucovacej autority. Ďalšou dôležitou črtou takejto spoločnosti je rovnosť medzi jej členmi a rešpektovanie ich socio-ekonomických pozícií. Predstava anarchistickej spoločnosti spočíva v myšlienke hojnosti spoločenskej štruktúry priamej demokratickej spoločnosti v protiklade s prázdnotou štruktúry štátnej.³ Podľa tejto predstavy by jednotlivec nemal žiť v spoločnosti, v ktorej sú konflikty egoistických záujmov, za ktorými stojí štát v úlohe donucovacieho mierotvorcu v týchto konfliktných záujmoch. Anarchistická spoločnosť je komplexnou spoločnosťou solidárnych a nedonucovacích inštitúcií, ktoré sú vlastne sieťou dobrovoľných združení a konfederácií územných celkov (komún). Anarchisti uznávajú tento typ spoločnosti, formovanej zdola, od okraja k centru, ktorá stojí nad štátom či akoukoľvek komunitou založenou na zastupiteľskej demokracii, v ktorej sú inštitúcie vytvorené -podľa ich názoru- neprirodzene zhora nadol, alebo z centra k okraju. Jedinec v priamodemokratickej spoločnosti, akou je anarchia, žije ako slobodný spoločenský tvor. Toto je význam špecifických anarchistickej požiadaviek na totálne zrušenie štátu a všetkých inštitúcií politického zastupovania počas celého procesu sociálnej revolúcie.⁴ Práve kvôli ich požiadavke zrušenia štátu a jeho náhrady politickou komunitou komún, lokálna komunita -podľa anarchistov- nie je len akýmsi vhodným sprostredkovateľom medzi jednotlivcom a štátom, ale skutočným orgánom spoločnosti bez štátnej organizácie: je to ústredný a základný orgán priamej demokracie a univerzálny model pre organizáciu politickej komunity.

Anarchistická teória politického presvedčenia

Sociálny a politický ideál anarchie ako spravodlivej spoločnosti bol vyhlásený Pierre-Joseph Proudhon-om (1809-1865). Bez ohľadu na to, že tento kontroverzný teoretik opustil svoju pôvodnú predstavu anarchistickej spoločnosti, jeho ideál sa stal podkladom ponímania predstavy priamej demokracie pre ďalších anarchistov. Proudhon bol taktiež prvým sociálnym teoretikom, ktorý sa nazval anarchom a -v protiklade s tradíciou- zhodnotil predstavu anarchie alebo bezvlády v pozitívnom hodnotovom rámci.⁵ Pre Proudhona znamenala spoločnosť anarchie, ako zriadenia priamej demokracie, zriadenie prirodzené, ktoré je v protiklade k umelému zriadeniu nanútenému zhora alebo skrz zvrchované zastupiteľstvo. Hlavný nesúhlas so zastupiteľskou demokraciou v Proudhonových dielach bol totožný s Rousseauovým odmietnutím princípu zastupovania suverenity ľudí niekým iným. K tejto teoretickej tradícii pridal Proudhon predstavu o spoločnosti zloženej z rovných vlastníkov ako jedinej formy sociálnej spravodlivosti.⁶ Proudhon poukazuje na to, že v spravodlivej spoločnosti nemôže byť výkonná moc ani podriadená ani poverená akejkoľvek autorite.⁷ Totiž, pre Proudhona je predpokladom uskutočnenia sociálnej spravodlivosti ekonomická rovnosť v zmysle rovnosti vlastníctva. Toto vytvára spoločnosť štrukturalizovanú takým spôsobom, že autorita spoločnosti nadradená neexistuje ani vo forme absolutistického ani vo forme zastupiteľsko-demokratického štátu. Proudhon nepopieral existenciu určitej autority v spoločnosti. Vedu, v súlade s pozitivistickou ideológiou jeho éry, chápal ako jedinou autoritu v takejto spoločnosti. Proudhon zdôrazňoval, že veda by riadila všetko, čo by bolo vecou legislatívy alebo politiky v budúcej spoločnosti.⁸

Tradícia anarchistickej myšlienky bola ďalej rozvinutá ruským emigrantom Michail Bakunin-

vlády Strany vyplývajúcej z rozhodnutí uskutočnených vnútri vedenia Strany, čo bol prípad len obdobia rokov 1965-1971, kedy, následkom rozhodnutí vedenia Strany a konfliktom medzi dvoma stranami vnútri Ústredného Výboru KZ, boli vyvolané rozličné liberalizačné opatrenia v hospodárstve (trh a konkurencia).⁵⁷ V momentom, kedy bol mocenský monopol KZ a status mocenskej elity vedenia vážne kritizovaný – čo je opísané v knihe *Demokratická reforma v Juhoslávii*⁵⁸ – bola vláda Strany obnovená a liberalizácia odstránená.⁵⁹

Oproti skutočnej demokratizácii, liberalizácia je ustanovená zhora. Len ten, kto ju ustanovuje ju môže odstrániť. V Juhoslávii, 10. Zjazd Strany vyznačuje zenit tohto procesu.⁶⁰ V súlade s týmto bola ohlásená nová kampaň za zvýšenie účasti pracujúcich v celkovom členstve v KZ. Kvôli samotnej povahe KZ sa kampaň skončila neúspešne: len 30% nových členov boli pracujúci, čo nezmenilo celkové percento pracujúcich v KZ.⁶¹ Teoreticky, ako je to opísané v neďavnom vydanéj knihe dvoch odborníkov z Ameriky a Juhoslávie, po novej Ústave v roku 1974, bol vypracovaný veľmi dômyselný systém priamej demokracie, s KZ a ďalšími socio-politickými organizáciami ako jeho hlavnými praktizátormi a ručiteľmi.⁶² Preniesť to do praxe si vyžaduje:

- (1) *Premeňť mocenskú elitu KZ na elitu uvedomelých.* To znamená zmenenie bolševického typu strany komunistického predvoja na egalitárny typ organizácie komunistických rad pracujúcich. Táto organizácia by bola nedeliteľnou súčasťou politického systému priamej demokracie.
- (2) KZ by pôsobil vnútri značne decentralizovaného štátu ako predvoj všeobecného juhoslovan-ského záujmu a záujmov pracujúcej triedy proti partikularistickým regionálnym záujmom.
- (3) „Deetatizácia hospodárstva aj spoločnosti, decentralizácia administratívneho vytvárania zákonov a ich zavádzania a deprofesionalizácia politického personálu podľa predpokladov poznačia nový „post-štátny“ politický systém.“⁶³

V praxi bolo jedinou významnou zmenou zvýšenie moci regionálnych stranických elit (alebo oligarchií), proces, ktorý začal pádom Rankoviča⁶⁴ v roku 1966 skončil sa po smrti prezidenta Tita v roku 1980, kedy bola politická moc napokon decentralizovaná súčasne so štruktúrou Komunistického Zväzu.⁶⁵ Až doposiaľ je v Juhoslávii osem regionálnych stranických elit (oligarchií) miesto zvyšnej jednej, osem komunistických strán miesto jednej. Avšak, neide ani o osem elit súperiacich o hlasy či podporu alebo členstvo v strane v jednej z tej samej populácii, ani o osem rozdielnych politických strán či organizácií. *Je to len nová forma pokračujúceho monopolu, ďalšia variácia leninistickej myšlienky o Strane pôsobiacej nad spoločnosťou – nad ľuďmi a zvlášť, nad pracujúcimi triedami.*⁶⁶ Kvôli nezastupiteľskej forme politického systému vyústil normatívny systém priamej demokracie bez zastupiteľskodemokratického do oligarchického rozloženia moci aj „samosprávnych“ podnikoch, aj v „autonómnom“ politickom systéme. Empirický výskum⁶⁷ tieto domnienky podkladá (pozri tabuľku ROZLOŽENIE MOCI V PODNIKU).

⁵⁷ Pedro Ramet, *Nacionalizmus a federalizmus v Juhoslávii, 1963-1983* (Bloomington: Indiana University Press, 1984).

⁵⁸ April Carter, *Demokratická reforma v Juhoslávii: Meniaca sa úloha Strany* (Princeton: Princeton University Press, 1982).

⁵⁹ Pedro Ramet, „Protirečenie a reforma v juhoslovanom komunizme: Záver“, v diele *Juhoslávia v 80. rokoch* (Boulder a Londýn: Westview Press, 1985), str. 325-331; Steven L. Burg, *Konflikt a súdržnosť v socialistickej Juhoslávii: Politické rozhodovanie od roku 1966* (Princeton: Princeton University Press, 1983).

⁶⁰ Vladimír Goati, *Politické partie*, str. 386; Ross A. Johnson: „Je Juhoslávia leninistická?“, *Štúdie o pomemom komunizmu*, 10 (4), zima 1977; Jacob Walkin, „Juhoslávia po 10. Kongrese Strany“, *Prieskum*, 22 (1), zima 1976.

⁶¹ Ralph Pervan, „Juhoslávia: K samospráve?“, v diele *Odstánenie štátu?*, vydanie Leslie Holmesom (Londýn a Beverly Hills: Sage, 1981), str. 242.

⁶² Jim Seroka a Radoš Smiljković, *Politické organizácie v socialistickej Juhoslávii* (Durham: Duke University Press, 1986).

⁶³ Sharon Zukin, „Juhoslávia: Rozvoj a vytváranie štátu“, v diele *Štát v socialistickej spoločnosti*, Neil Harding (ed.) (Albany: State University of New York Press, 1984).

⁶⁴ Paul Shoup, „Komunistický Zväz Juhoslávie“, v diele *Komunistické strany vo Východnej Európe*, editor Stephen Fischer-Galati (New York: Columbia University Press, 1979).

⁶⁵ Leonard Cohen: „Regionálne elity v socialistickej Juhoslávii“, v diele *Rozdelenie vodcovstva a vzťahy patrón-klient v ZSSR a Juhoslávii* (Londýn: George Allen a Unwin, 1983), str. 125-127, Steven L. Burg, *Konflikt a súdržnosť v socialistickej Juhoslávii: Politické rozhodovanie od roku 1966*, str. 47-49, 329-339.

⁶⁶ Oskar Gruenwald, *Juhoslovancké hľadanie človeka* (Boulder: Westview Press, 1983), str. 177-181.

⁶⁷ Vladimír Arzenšek, „Radnički pokret i samopravni socijalizam“, *Medunarodni radnički pokret*, Zväzok XXIX (1986), číslo 1-2, str. 57.

³ Martin Buber, *Utopický socializmus* (Kolín: utajené vydanie, 1967), str. 141.

⁴ Michail Bakunin, *Nemecká hrôzovládna ríša a sociálna revolúcia* (1871). Citát z nemeckého vydania: *Súbor diel*, Zväzok I. (Berlín: Der Syndikalist, 1921), str. 5.

⁵ Pierre-Joseph Proudhon, *Čo je to vlastníctvo?* (New York: Dover, 1970), str. 277.

⁶ Pierre-Joseph Proudhon, *Les Confessions d'un révolutionnaire* (1849). Citát z nemeckého vydania *Vyznanie revolucionára* (Reinbek pri Hamburgu: Rowohlt, 1969), str. 94.

⁷ *Výber z diel Pierre-Joseph Proudhona*, Steward Edwards (ed.) (Londýn: 1970), str. 109-110.

⁸ Pierre-Joseph Proudhon, *Čo je to vlastníctvo?*, str. 278.

a 40% z nich zastáva aj stranícku funkciu.⁵¹ Zároveň, len 5% pracujúcich v priemysle a 2% roľníkov, avšak až 77,6% všetkých výkonných funkcionárov a manažérov je v KZ.⁵² Dôležité je aj to, že, podľa širokej verejnosti, členovia Strany majú len veľmi nízku morálnu povesť.⁵³ Komunická Strana drží celý aparát politickej moci vo svojich rukách bez akýchkoľvek konkurencie a zistenia tiež dokazujú hypotézu, že za takýchto okolností, komunistická organizácie nemôže byť súčasťou celostvého systému priamej demokracie, t.j. samosprávy a autonómie. Tieto zistenia sú podľa juhoslovanských sociológov potvrdené aj britským odborníkom Haroldom Lydallom. Predovšetkým, zdôrazňuje, že rozhodnutia v samosprávnych podnikoch nie sú riadené pracujúcimi, ale Stranou fungujúcou skrz vládne zastupiteľstvá, banky a ďalšie socio-politické organizácie. Napriek tomu, charakter a rola KZ v politickom systéme mali za následok toto: "Politický systém „samosprávy“ je pri najlepšom formalitou, prinajhoršom krutý klam. Jeho jediným významným prvkom je republikové právo veta."⁵⁴ Vďaka tomu je logickým výsledkom fakt, že na úrovni politickej stratégie (dokumenty zjazdu) a súčasnej politickej činnosti, je *programové protirečenie medzi leninistickou "mocou strany" a marxistickým "KZ ako vedúca jednostranná sila socialistickej samosprávy" rozriešené v prospech prvého. KZ je chápaný ako robotnícky predvoj v tradičnom leninistickom zmysle.* Pointou odchyľky je – ako zdôraznil jeden člen KZ – nevyslovený predpoklad, že pracujúca trieda je ešte stále v základnom sociálnom konflikte s kapitalistickou triedou a že "komunisti vytvárajú revolučné jadro tejto triedy, konajú za podmienok, v ktorých sú obmedzené možnosti pre legitímnu a organizovanú politickú činnosť."⁵⁵ Ukazuje sa, že v Južoslávii sú komunisti stále politickou stranou bojujúcou za moc pracujúcej triedy, aby ovládali "mocenský aparát", ktorý, ako sa zdá, bol zavedený niekým iným – nie práve tým KZ, ktorý je pri moci neprerušiteľne od konca druhej svetovej vojny. *Toto ideologické pokračovanie občianskej vojny je len clonou na zakrytie mocenského monopolu jednej strany vo ôsmych federálnych zväzoch.*

ROZLOŽENIE MOCI V PODNIKOCH						
	1969	1970	1971	1974	1981	1985
Generálny riaditeľ	3,91	4,02	4,05	4,18	4,27	4,23
Riaditelia úsekov	3,69	3,77	3,83	3,88	4,01	4,05
Rada pracujúcich	3,40	3,55	3,53	3,12	3,04	2,48
Funkcionári KZ v podnikoch	3,13	3,11	2,97	2,88	3,18	2,75
Odborový Zväz	2,80	2,97	2,82	3,17	2,86	2,38
Pracujúci	2,60	2,81	2,75	2,19	2,09	1,95

škála 1-5 (1: veľmi malý vplyv; 5: veľmi vysoký)

Z praktického hľadiska to znamená decentralizovanú oligarchickú moc ôsmich neformálnych, neinštitucionalizovaných a nekontrolovaných oligarchií. Ako ukazujú čerstvá analýza chovania týchto oligarchií, na rozdiel od iných komunistami ovládaných štátov, *tieto oligarchie sú v otvorení, neustálom politickom konflikte*.⁵⁶ Napriek tomu, človek by sa mal vyvarovať ohodnocovania týchto konfliktov z hľadiska súperenia elit podobného tomu, ktoré sa odohráva vo viacstranových zastupiteľských politických systémoch. Južoslávsky prípad je stále monopolom jednej strany, čo nakoniec vysvetľuje všetky konflikty medzi regionálnymi politickými oligarchiami. Príčinou konfliktov nie je politické súperenie, ale konfedačný charakter južoslávského štátu. Každá oligarchia reprezentuje určité hospodárske záujmy svojho federálneho štátu v ktorom bojuje o mocenskú monopol. Vnútri každého federálneho štátu nie je povolené žiadne súperenie. Vo všeobecnosti, súperenie s KZ sa vlastne rovná disentu. V tomto zmysle, človek by vôbec nemal používať slovo "liberalizácia", keď opisuje súčasnú situáciu v Južoslávii. Keďže tento termín je spojený so stratou

om (1814-1876). V poslednej dekáde svojej činnosti, Bakunin reinterpretoval Proudhona do komunistického anarchizmu. Bakunin chápal anarchistickú spoločnosť ako spoločnosť bez štátu a súkromného vlastníctva, bez autoritatívnych inštitúcií, akými sú cirkev a štát, a bez sprostredkovateľov medzi jednotlivcami ako politickými bytosťami: "Anarchistická sloboda je konečným cieľom sociálneho vývoja a znamená slobodu v organizácii pracujúcich máš zdola nahor"⁹. Bakunin prijíma od Proudhona myšlienku vytvárania spoločnosti zdola a aj myšlienku priameho vyjadrovania politickej vôle. Prirodzene, to znamená protiklad k centralistickej štruktúre moderného (buržoázneho) štátu a k predstave zastupovania rozdielnych osobitých záujmov. Z rovnakého pohľadu bol Bakunin proti sociálnodemokratickej predstave ľudového štátu (Der Volksstaat) a rovnako aj proti predstave diktatúry proletariátu. Nasledujúc Proudhona, Bakunin hovorí o anarchii ako o spoločnosti priamej demokracie a uskutočnenej sociálnej rovnosti v zmysle politickej a ekonomickej rovnosti všetkých ľudí. Jediné v takejto spoločnosti vidí Bakunin, takisto ako Proudhon, nevyhnutné predpoklady realizácie úplnej ľudskej slobody.¹⁰ Jedinou autoritou v takejto organickej spontánnej spoločnosti bude kolektív a ľudový duch spoločnosti založený na rovnosti a solidarite a rovnako aj na vzájomnom ľudskom rešpekte medzi všetkými jej členmi.¹¹

Anarchistická teória politiky má svoje korene v Proudhonovej kritike zastupiteľskej demokracie. Podľa Proudhona, zastupiteľská, alebo politická demokracia, ako nepriama demokracia, je výsledkom francúzskej demokracie z roku 1789. V tom čase sa Francúzsko stalo politickou, ale nie priamou a hospodárskou demokraciou. Vo svojich kritikách limitov politickej demokracie zdôrazňuje nutnosť pridať k politickej alebo zastupiteľskej demokracii aj demokraciu hospodársku a priamu. Sám o tom hovorí: "Politika musí prenechať svoje miesto hospodárstvu".¹² V tomto zmysle Proudhon tvrdí: „Skutočný význam demokracie je zrušenie vlády“.¹³ Výsledkom tejto problematiky bola predstava politického spoločenstva ako federácie komún vyličenej v Proudhonovom najvplyvnejšom diele *De la Capacité politique des classes ouvrières* (1864) - ktoré tak veľmi ovplyvnilo Parížsku komúnu v roku 1871.

Bakunin radikalizuje Proudhonove myšlienky, keď vsúva kritiku zastupiteľskej demokracie a liberálnej vlády do štruktúry komplexnejšej kritiky moderného chápania politiky. Podľa Bakunina, liberalizmus a zastupiteľská demokracia predstavujú dôležitý krok k humanizácii sociálnych vzťahov. „Je to pokrok humanizmu vo vzťahu k feudálnemu poriadku, k cirkevnému poriadku, k poriadku monarchie a aristokracie“, na druhej strane však Bakunin zdôrazňuje, že aj liberalizmus a zastupiteľstvo sú založené na systéme súkromného vlastníctva. „V rovnakom duchu ako predstavy privilegovaných tried, konečným cieľom liberálnej, zastupiteľskej demokracie je uchovanie vykorisťovania“.¹⁴ V skratke, pre Bakunina, moderná kapitalistická spoločnosť je založená na dvoch základoch: súkromné vlastníctvo a zastupiteľská, nepriama, politická demokracia. To znamená, že zastupiteľská demokracia je výhradnou črtou kapitalizmu, rovnako ako súkromné vlastníctvo. Z tohto dôvodu sú, podľa anarchistov, limity slobody tam, kde začínajú politické inštitúcie zastupiteľskej demokracie. Rovnako ako väčšina socialistov 19. storočia, aj anarchisti odmietali liberálnu predstavu slobody ako negatívnej slobody v prospech pozitívnej predstavy o slobode. Zdôrazňovali, že sloboda *pre koho*, ako opak liberálnej predstavy slobody *koho*, môže byť založená len na politickej a hospodárskej rovnosti, teda len na priamej demokracii.¹⁵ Podľa Bakunina, koncepcia negatívnej slobody znamená slobodu štátu, nie slobodu spoločnosti.¹⁶ To vyplýva z názoru, že mechanizmus liberálneho štátu je politickou zastupiteľskou demokraciou, zatiaľ čo mechanizmus slobodnej spoločnosti je priamou politickou a hospodárskou demokraciou. To platí, pre anarchistov, aj pre sociálnodemokratický ľudový štát, aj pre štát založený na najradikálnejšej predstave

⁹ Michail Bakunin, *Gosudarstvennost i anarkhiya* (1873). Citát z nemeckého vydania: *Štátnosť a anarchia a ďalšie spisy*, Horst Stuke (ed.), (Viedeň-Frankfurt n/M.: Ulstein, 1972), str. 615. Táto zbierka bude ďalej označovaná ako SAS.

¹⁰ Tamtiež, str. 441-465.

¹¹ Tamtiež, str. 657.

¹² *Výber z diel Pierre-Joseph Proudhona*, str. 91-92.

¹³ P. J. Proudhon, *Vyznanie revolucionára*, str. 100.

¹⁴ Michail Bakunin, *Dieu et l'Etat*. Citát z nemeckého vydania: *Boh a štát* (Reinbek pri Hamburgu: Rowohlt, 1969), str. 130, 134.

¹⁵ Herbert Read, "Existencializmus, marxizmus a anarchizmus"; "Okovy slobody", v *Anarchia a poriadok* (Londýn: Freedom Press, 1974), str. 157, 161-172.

¹⁶ Michail Bakunin, SAS, str. 466.

⁵¹ Tamtiež, str. 281.

⁵² Tamtiež, str. 90, 358.

⁵³ Ivan Šiber, "Názor verejnosti na KZ", *Naše Teme*, 1986, číslo 12, str. 2101-2124.

⁵⁴ Harold Lydall, *Južoslávsky socializmus: Teória a prax* (Oxford: Clarendon Press, 1984), str. 122, 150.

⁵⁵ Silvano Bolčić, "Komunistický Zväz v uskutočňovaní záujmov pracujúcej triedy", nevydaný dokument z diskusie vo Výskumnom centre Ústredného výboru KZ, máj, 1986.

⁵⁶ Steven L. Burg, "Konflikt elit v post-titovskej Južoslávii", *Sovietske štúdie*, Zväzok XXXVIII, číslo 2, apríl 1986.

politickej demokracie, ktorým je parlamentná vláda v rámci volebného systému, ktorý akceptuje princíp univerzálneho volebného práva. Ako nasledovníci J. J. Rousseaua, anarchisti zdôrazňujú, že v takomto systéme sú ľudia zvrchovaní len v deň volieb a že skutočná sociálna moc je koncentrovaná v rukách profesionálnych politikov. Hoci nie sú zákonne sankcionovaní alebo definovaní ako privilegovaná spoločenská vrstva, anarchisti sa domnievajú, že profesionálni politici (tvrdiaci, že oni sú jedinými, ktorí majú na starosti obecné záležitosti spoločnosti), *vytvárajú silnú politickú aristokraciu či oligarchiu*. Anarchisti sa taktiež domnievali, že to nie je dôsledok len systému súkromného vlastníctva, ale samotných zastupiteľských atribútov politickej demokracie. Tu sa dostávame k samotnej podstate anarchistickej kritiky moderného chápania politiky: „Počas celej histórie až doteraz, nikdy neexistovala politika ľudí – a ľuďmi tu myslíme obyčajných ľudí, pracujúce masy, ktoré svojou prácou živia svet – existovala len politika privilegovaných tried, tried, ktoré využívali silu ľudí pre svoj mocenský boj a pre boj zaujať miesto toho druhého“.¹⁷ Kvôli svojej zastupiteľskej povahe, podstata politiky „zostáva stále rovnaká, bez ohľadu na prezentované motívy a ciele. Politika je prostriedkom ochrany záujmov a moci privilegovaných tried a vrstiev uskutočňovaná rôznymi druhmi manipulatívnych nástrojov. Podstata politiky bola vždy rovnaká a rovnaká aj zostane, zatiaľ čo pracujúce masy sú využívané ako prostriedky buržoáznej politiky, nech už sa nazývajú zastupiteľská, liberálna, radikálna alebo pokroková, alebo hoc sa objavuje aj v tej najreволюčnejšej opodstatnenosti“.¹⁸

Anarchistické odmietnutie politiky má rázny antipolitický, avšak nie nepolitický charakter. Anarchisti odmietajú jeden typ moderného zloženia politiky - liberálne zastupiteľstvo - v mene priamej demokracie, politickej a hospodárskej. Tá by bola, ako zdôrazňuje Bakunin vo svojom článku „Politika Internacionály“, cieľom „ozajstnej politiky pracujúcej triedy“ ako aj *prostriedkom* realizácie tohoto cieľa. Táto anarchistická pozícia spôsobila spor s Marxom a marxistami a rozkol v Medzinárodnej Asociácii Pracujúcich.

Rozkol vnútri Prvej Internacionály

Ako už bolo spomenuté, pre anarchistov sú všetky formy nepriamej demokracie nevhodnými prostriedkami pre transformáciu kapitalistickej spoločnosti, pretože sú výlučne nedeliteľnou súčasťou buržoáznej politiky a podľa definície sú socializmu cudzie nielen ako prostriedky, ale už aj ako ciele.¹⁹ Toto odmietnutie zastupiteľskej demokracie vedie, ako v prípade nemeckého anarchistu Pierre Ramusa (Grossmana), k samotnému popretiu akejkoľvek nezávislosti parlamentu vo vzťahu ku kapitalistickej triede a štátu. Podľa Ramusa, je úplne irelevantné, aký program sa členmi parlamentu obhaja, pretože tento druh inštitúcie nemá žiadnu moc, mimo moci zachovávať existujúci buržoázny štát.²⁰ Toto zjednodušenie funkcie parlamentu v zastupiteľskej demokracii priamo vychádza z Bakuninovo negatívneho chápania politiky, ktoré viedlo k rozkolu v Medzinárodnej Asociácii Pracujúcich. Na kongrese v Haagu (1872), hlavný rečník anarchistov, odpovedá marxistom -ktorí obhajovali účasť v zastupiteľskej demokracii a v liberálnych politických inštitúciách- : „Neobhajujeme politickú ľahostajnosť, ako tu bolo nesprávne konštatované. Ale, na rozdiel od marxistov, sme negatívnymi politikmi, pretože našim cieľom nie je uchopiť moc, ale všetku politickú moc zničiť“.²¹ Toto chápanie negatívnej politiky bolo najlepšie vysvetlené Rudolfom Rockerom na začiatku 20. rokov 20. st.: „Každá udalosť, ktorá ovplyvňuje smer a rozvoj spoločnosti, je politickej povahy, aj keď sa odohráva vo výlučne hospodárskej sfére, akou je napríklad generálny štrajk. Parlamentná činnosť by, prinajlepšom, mala byť chápaná ako určitá forma všeobecnej politickej činnosti a podľa nášho názoru stelesňuje len tie najbežvyznamnejšie a najslabšie formy politického boja“.²²

¹⁷ Michail Bakunin, „Politika Internacionály“, v SAS, str. 158.

¹⁸ Tamtiež.

¹⁹ Peter Kropotkin, *Veľká revolúcia 1789-1793* (1893). Citát z maďarského vydania (Budapešť, 1921), kniha I, str. 16.

²⁰ Pierre Ramus, *Lži parlamentarizmu* (Brusel, 1891), str. 8-12.

²¹ Rudolf Rocker, *K dejinám parlamentnej činnosti v modernom hnutí pracujúcich* (Berlín: Der Syndikalist, 1919), str. 3.

²² Tamtiež, str. 23.

kracie máme na mysli špecifickú metódu demokracie, kde obe formy – priama i zastupiteľská demokracia – sú vzájomne prepojené: „Človek by mohol charakterizovať participačný model ako taký, kde sa vyžaduje maximum príkonu (participácie) a kde výkon nezahŕňa len politiku (rozhodnutia), ale taktiež aj rozvíjanie sociálnych a politických schopností každého jednotlivca, čím vzniká „spätná väzba“ medzi príkonom a výkonom.“⁴⁵

Veľkolepý cieľ väčšinových socialistických projektov 19. storočia, usilujúci o prekonanie štátu (Marx), zrušenie štátu (anarchisti) a oslabenie štátu (Engels a ortodoxní marxisti), aby mohlo byť zriadené ľudské spoločenstvo ustanovené na základe priamodemokratických inštitúcií, sa *teraz zdá byť utópiou*. Nie je tu miesto pre uskutočnenie takého spoločenstva a sociálneho poriadku, ktoré sú založené na priamej demokracii bez sprostredkovania a zastupiteľstva. To však nijako nehovorí o tom, že moderný schopný človek nemôže byť postupne potláčaný sieťou priamodemokratických inštitúcií. Avšak potlačenie štátu sa môžu ľahko obrátiť úplne opačným smerom voči všetkým cieľom stelesneným v socialistickej tradícii – ako v prípade, kde formálna a inštitucionalizovaná štátna moc je potlačená v prospech monopolistickej moci nejakej inej politickej inštitúcie (napríklad monopolistickej politickej strany), alebo kvôli neinštitucionalizovaným štátnym elitám. To posledné sa odohralo v súčasnej Juhoslávii, kde potlačenie štátu a formálnej a inštitucionalizovanej moci nebolo prepojené so sieťou samosprávnych a priamodemokratických inštitúcií, ale s rastúcou mocou decentralizovanej a neformálnej moci elit. Napriek tomu, ako jasne potvrdzuje história moderného césarizmu a totalitarizmu, zavedenie určitých inštitúcií priamej demokracie, ako samospráva pracujúcich a takzvaný delegátny systém v juhoslovanskej politike, sa nemá porovnávať ani s potlačením štátu ani s potlačením moci stelesnenej v byrokratických organizáciách. Podľa empirického výskumu juhoslovanského sociológa Vladimíra Arzenšeka, inštitucionalizovanie priamej demokracie v Juhoslávii (samospráva a autonómia) zhora, vládnucou politickou elitou, v podstate nezmenilo vzťahy ani vnútri podnikov ani v politickom systéme.⁴⁶ Inštitucionalizovanie priamej demokracie v hospodárskej sfére a na úrovni miestnej vlády, nikdy nebol adekvátne doprovedený zastupiteľskou a politickou demokraciou.⁴⁷ Podľa mnohých juhoslovanských a západných odborníkov, hlavnou prekážkou vo fungovaní samosprávy a autonómie, dvoch foriem priamej demokracie v Juhoslávii – a Juhoslávia je najpokrokovjšou socialisticou krajinou v uplatňovaní priamej demokracie – je *nedostatok zastupiteľskej demokracie*.⁴⁸

Najdôležitejším nástrojom obmedzujúcim priamu ako aj nepriamu zastupiteľskú demokraciu v juhoslovanskom politickom systéme je Komunistický Zväz (KZ). V praxi to znamená, že je konštituovaný podľa leninistickej myšlienky politického predvoja a diktatúry proletariátu. Predsa však, v normatívnej stránke príbehu je zmatok: samotný KZ sa domnieva, že je predmetom priamodemokratického systému; zároveň však, podľa jeho programu, členovia tejto monopolistickej politickej strany „majú povinnosť učiť pracujúcu triedu ako používať systém samosprávy a autonómie“ a taktiež konštatuje, že „všetky mocenské pozície musia byť pevne v ich rukách.“⁴⁹ A oni tieto povinnosti vykonávajú veľmi dobre. Až na jedného, každý z 200 centrálnovo-vládnych funkcionárov sú členmi KZ, čiže celá federálna vláda a 99% federálnych poslancov. Vo federálnom štáte Srbsku (1976), 75% poslancov v miestnej vláde a 97% exekutívy sú členovia KZ a vo federálnom štáte Chorvátsko je 94,1% republikového parlamentu (1982) členmi KZ.⁵⁰ 98,6% členov Ústrednej Komory Juhslovanskej Federácie Odborových Zväzov je členmi KZ (80% na miestnej úrovni)

⁴⁵ Carol Pateman, *Participácia a demokratická teória* (New York: Cambridge University Press, 4. vydanie, 1975), str. 43.

⁴⁶ Vladimír Arzenšek, *Struktúra i pokret* (Belehrad: Centar za filozofiju i društvenu teoriju, 1984), str. 9-14, 37-39, 56-58.

⁴⁷ Harold Lydall, *Juhoslovanský socializmus: Teória a prax* (Oxford: Clarendon Press, 1984), str. 122, 150.

⁴⁸ Josif Zupanov, *Samoupravljanje i društvena moc* (Záhreb: Globus, 1984), 2. vydanie; Svetozar Stojanovič, „Marxizmus a demokracia. Vládnuca trieda a dominantná trieda“, *Prax Internacionály*, 1.2 (1981); „Sadasnja društvena kriza i neopodnost društvenih reformi“, v diele *Ekonomija i politika* (Belehrad: Srpska akademija nauka, 1984); Laslo Sekelj, „Kriza politickog sistema i model socijalistickog gradjanskog društva“, *Sociologija* 1985, číslo 1-2; April Carter, *Demokratická reforma v Juhoslávii* (Princeton: Princeton University Press, 1983); Oskar Gruenwald, *Juhoslovanské hľadanie človeka* (Boulder a Londýn: Westview Press, 1983); Sharon Zukin, „Samospráva a socializácia“, George Schöpfli, „Politický úpadok v systéme vlády jednej strany vo Východnej Európe: Juhoslovanské modely“, Pedro Ramet, „Protirečenie a reforma v juhoslovanskom komunizme: Záver“, v diele *Juhoslávia v 80. rokoch* (Boulder a Londýn: Westview Press, 1985).

⁴⁹ *Program KZ* (Belehrad: Komunist, 1958), str. 129.

⁵⁰ Vladimír Goati, *Savremene Političke Partije* (Belehrad: Partizanskaja kniga, 1984), str. 166.

nia zastupiteľskej demokracie). Ako protiklad k ortodoxnému marxizmu, Pannekoekov model socialistického štátu spĺňa funkciu vonkajšieho ručiteľa nezávislej spoločnosti usporiadanej podľa princípov decentralizovanej samosprávy pracujúcich. To ale znamená, že každá továreň je riadená samotnými pracujúcimi skrz rady pracujúcich, ktorých sa v procese rozhodovania priamo účastní každý pracujúci a že existuje celá sieť takýchto priamo demokratických inštitúcií nezávislých na štáte.³⁹ Po prvej svetovej vojne množstvo teoretikov Komunistickej Rady (Rätekommunismus) zakladalo svoje názory na tomto koncepte a obhajovali myšlienku demokracie pracujúcich ako pravého systému hospodárskej priamej demokracie. V rovnakom čase bol ľavicový austro-marxista Max Adler jediným marxistickým politikom, ktorý uchovával prvok priamej demokracie v hospodárskej ako aj politickej oblasti. Jeho základnou myšlienkou bola rovnováha medzi priamou a zastupiteľskou demokraciou týkajúcou sa dualistickej štruktúry spoločnosti: priama demokracia na dolnej úrovni v oblasti zamestnania a, skrz zastupiteľstvo, voľba zastupiteľského politického orgánu, ktorý by bol vyvážený výlučne priamodemokratickými orgánmi.⁴⁰ Aj Adlerova myšlienka zostáva len púhym návrhom bez praxe.

Avšak je zaujímavé porovnať tieto názory s Leninovými názormi na úlohu štátu v procese socialistickej premeny. Lenin si myslel, že socializmus je, zmenou vládnucej elity v štátnom aparáte, ekonomicky i politicky centralizovaný štát nového typu. Lenin taktiež jasne vyslovoval myšlienku sovietskeho štátu, čo je vidieť v *Štát a revolúcia*, kde nechápe sovietsky štát ako anti-štát a soviety ako orgány priamej demokracie, ale ako štát konkurenčný s rovnakou mocenskou štruktúrou ako existujúci centralizovaný štát. Ako aj pre Kautského, tento nový štát je obmedzený len na zmenu mocenskej elity štátneho aparátu, t.j. zmenu v zastupiteľstvách spoločenskej moci. Lenin taktiež prijíma Kautského a Hilferdingovu pozíciu, že socialistický štát ako štát nového typu -oproti liberálnemu štátu- je správne organizovaným kartelom⁴¹, ktorý je riadený pravidlami vlastnými tomuto produktu monopolného či štátneho kapitalizmu. To, čo k tejto myšlienke pridal Lenin, je politický slogan, ktorý hovorí, že toto ešte nie je socializmus, ale že kapitalizmus to už tiež nie je. Skôr je to štátny monopol (kapitalizmus) nového typu. Podľa Lenina a Trotského, tento štátny kapitalizmus v Sovietskom Rusku je odlišný od „kapitalistického“ štátneho kapitalizmu, pretože *držiteľia moci sú odlišní, t.j. držiteľom moci je pracujúca trieda, t.j. bolševici, t.j. "my"*⁴². Takto Lenin začleňuje soviety, inštitúcie priamej demokracie, do stranického štátu. Sú len hnacím pásmom pre štát a komunistický štátny aparát.

Perspektívy priamej demokracie

Otázka pokračujúceho kvalitatívneho rozširovania zastupiteľskej demokracie bola predstavená už v Druhej Internacionále. Pod vplyvom Marxa a Engelsa, ortodoxní marxisti -vrátane bolševikov- chápali kapitalizmus a buržoázu spoločnosť ako nemennú, nepružnú a neadaptabilnú formou spoločnosti. Na rozdiel od nich teoretici revizionistického a reformistického krídla marxizmu, ako Eduard Bernstein, videli prostriedok uskutočnenia socialistických cieľov v liberálnej zastupiteľskej demokracii a brali do úvahy, že jej egalitárny charakter vyplýva zo samotnej podstaty zastupiteľskej demokracie.⁴³ Zvlášť vyzdvihovali pokračujúce rozširovanie – či možnosť rozširovania – liberálnej zastupiteľskej demokracie, ktorá zahŕňa aj hospodársku demokraciu.⁴⁴ Takto, vnútri rôznych socialistických orientácií, vznikol koncept participácie ako prostriedku demokratizácie a racionalizácie pracovných vzťahov vo výrobe. Účinky participácie nemusia byť rovnaké ako možné účinky radikálnej revolúcie, ale vo svete, ktorý ešte nezažil úspešnú sociálnu revolúciu založenú na Marxovom chápaní "úplnej negácie výrobných prostriedkov", participácia na pracovisku prepojená s participáciou v politickom procese rozhodovania môže byť legitímnym zdrojom projektov pre uskutočnenie priamej demokracie. Zdôrazňovaním dôležitosti participácie a participačnej demo-

V skratke, od Proudhona až po moderných anarchistov, človek je schopný nájsť spojitosť v odmietnutí účasti v liberálnych politických inštitúciách, čo je, v podstate, odmietnutie politickej a zastupiteľskej demokracie. Čas od času anarchistí zmenili svoju principiálnu pozíciu - ako počas občianskej vojny v Španielsku v 1936-1937 - ale pôvodná anarchistická pozícia, zdôraznená Bakuninom²³ spočívala v tom, že každý druh účasti v inštitúcií zastupiteľskej demokracie sa rovná účasti v buržoáznej vnútri buržoázneho štátu, zostala nezmenená.²⁴

Anarchistické odmietnutie politického boja, v mene priamej demokracie, ako prostriedku k uskutočneniu podmienky realizácie anarchie ako komunistického ideálu spravodlivej spoločnosti, má aj iný rozmer. Cieľom činnosti každej politickej strany je dobyť politickú moc - ako nezávislá sila alebo v koalícii s inými politickými stranami. Pre Bakunina však toto dobývanie politickej moci znamená len nový despotizmus vládnucej menšiny, či vytvorenie novej vládnucej elity, "vládu privilegovanej menšiny nad väčšinou ľudí".²⁵ Podľa jeho nasledovníka, Petra Kropotkina, "politická moc je štrukturalizovaná podľa príkladu daného dominantnými hospodárskymi vzťahmi, ktorých vyjadrenie, a zároveň aj rozlíšenie a podporu, (politická moc) predstavuje".²⁶ Kropotkinov záver bol ten, že keď sa politická vláda krajiny stáva zaostalá v porovnaní so svojim hospodárskym vývinom, táto superštruktúra je zničaná, zmenená alebo modifikovaná v súlade so zmenami v štruktúre hospodárskej moci. To znamená, že v revolúcii, politická moc je jednoducho len písmenom na kuse papiera. Kropotkin sa tento svoj argument pokúša dokázať vo svojej najznámejšej knihe *Veľká francúzska revolúcia*, použijúc príklad francúzskej revolúcie v 1789. Podľa Kropotkina, počas revolúcie hrala politická sféra úplne druhotnú rolu: Zhromaždenie (politická sféra) nariadilo rozdelenie pôdy, avšak to bolo len potvrdením už uskutočneného faktu. Ľudia spontánne a priamou akciou získali hospodársku moc a týmto aj skutočnú moc.²⁷ To znamená, že pre anarchistov môže výsledok politického boja znamenať jedine zmenu politickej elity, nie zmenu základného problému vlády. Odtiaľ pochádza odmietnutie politického boja proti buržoáznej spoločnosti a štátu a prijatie "priamej akcie" ako jediného prostriedku boja proti buržoáznemu štátu a (prijatie) spoločnosti, ktorá sa zhoduje so socialistickými cieľmi.

Marx a komunizmus ako politický program

Obhajovaním prijatia politických pravidiel zastupiteľskej liberálnej demokracie, dožadovaním sa vytvoriť národné politické strany pracujúcej triedy a požadovaním účasti vo volebnom procese, Marx prispel k rozkolu vnútri Medzinárodnej Asociácie Pracujúcich. Bez toho, aby si to plne uvedomoval, zasial dlhotrvajúci názor jeho nasledovníkov na liberálnu a zastupiteľskú demokraciu. Nepriamo, nielen pre Marxa, ale aj pre jeho politických nasledovníkov, sa zastupiteľská demokracia, alebo prinajmenšom jedna z jej foriem - stranická demokracia -, stala prostriedkom socialistickej transformácie spoločnosti. Wilhelm Liebknecht, August Bebel, Ramsay MacDonald, Karl Kautsky, Friedrich Engels, Eduard Bernstein, Jean Jaures, austro-marxisti, moderní sociálni demokrati, eurokomunisti, dokonca do určitej miery aj bolševici, všetci zdieľajú prijatie zastupiteľskej, liberálnej a neskôr stranickej demokracie ako cesty vyjadrenia vôle alebo presvedčivého činu triedne uvedomelých pracujúcich uskutočniť komunizmus alebo socializmus. Z tohto dôvodu boli anarchizmus a jeho teória odstránené z teórie a praxe marxizmu už na samom začiatku.

Otázkou však naďalej zostáva, ako preukázať platnosť miesta priamej demokracie v normatívnych stanoviskách Marxovej a marxistickej politickej teórii. Dávaním do protikladu oslobodenie ľudské a politické (v "K židovskej otázke") a komunitu skutočnú ľudskú a fiktívnu (v "Nemecká ideológia"), Marx rozvíja koncept odstránenia každého štátu, vrátane moderného zastupiteľského štátu. Zároveň, vo svojej funkčnosti konceptu komunizmu ako ľudského spoločenstva, obhajuje aj myšlienku, že komunizmus môže byť uskutočnený skrz inštitúciu štátu, ktorý samotný je proti-

³⁹ Anton Pannekoek, *Zrušenie majetku, štátu a náboženstva* (Štuttgart: Dietz, 1911), str. 23-33.

⁴⁰ Max Adler, *Demokracia a systém rád* (Viedeň, 1919); *Politická alebo sociálna demokracia* (Berlín, 1926).

⁴¹ V.I. Lenin, "Štát a revolúcia", z diela *Vybrané práce*, Zväzok 2 (Moskva: Foreign Languages Publisher, 1970), str. 322.

⁴² V.I. Lenin, *Vybrané práce*, Zväzok 2, str. 663, 692-693.

⁴³ Eduard Bernstein, *Predpoklady socializmu a úloha sociálnej demokracie* (Štuttgart: Dietz, 1898).

⁴⁴ Ludwig Woltman, "Hospodárske a politické predpoklady triedneho boja", *Socialistický mesačník* (1901).

²³ Michail Bakunin, "Námietky proti spojenectvu", v SAS, str. 362.

²⁴ Pozri napríklad Murray Bookchina, *Post-nedostatkový anarchizmus* (Montreal, Black Rose Books, 1971), str. 258.

²⁵ Michail Bakunin, SAS, str. 612-613.

²⁶ Peter Kropotkin, *Buržoázne reči* (Reinbek pri Hamburgu: Rowohlt, 1972), str. 84.

²⁷ Peter Kropotkin, *Veľká revolúcia 1789-1793*, str. 183.

chodný. V *Manifeste komunistickej strany*, nachádzame myšlienku, že komunizmus sa stáva skutočnosťou skrz štát a čo viac, skrz všeobšiahly štát. Toto sú revolučné opatrenia z druhej kapitoly *Manifestu komunistickej strany* (1848), v ktorých je vyslovená požiadavka koncentrácie všetkej politickej a hospodárskej moci spoločnosti do rúk štátu. Toto tvrdí nehľadiac na skutočnosť, že vo svojich skorších dielach z 1844-1846, Marx rozvinul, na filozofickej úrovni, myšlienku štátu ako náhradného alebo fiktívneho spoločenstva. Teraz, v *Manifeste komunistickej strany*, vo svojej vlastnej funkcčnosti, toto náhradné alebo fiktívne spoločenstvo štátu vystupuje ako prostriedok uskutočnenia komunizmu. Táto myšlienka sa v Marxových dielach objavuje znova po páde Parížskej komúny v 1871, ako zdôvodnenie rozkolu v Prvej Internacionále a ako pragmatické prispôbenie sa novej situácii v Európe.²⁸

K roztržke v Internacionále došlo kvôli dodatku organizačného charakteru v článku VII, ktorý sa dovoľával vytvorenia národných politických strán pracujúcej triedy ako prostriedku uskutočnenia komunistickej revolúcie. Ako sme už skôr zdôraznili, pre viacero anarchistických skupín a odborárov to bolo neprijateľné, pretože pre nich to znamenalo prijatie buržoázneho štátu a vzdanie sa predstavy priamej demokracie. Opustili Medzinárodnú Asociáciu Pracujúcich (Prvú Internacionálu) - jedinú medzinárodnú organizáciu v histórii hnutia práce - ktorá sa nikdy nespamätala z tohto rozkolu. Na druhej strane, Marx a Engels nakoniec vypracovali argument proti anarchizmu. V tejto polemike, Marx (i Engels) zdôrazňujú chápanie štátu ako prostriedku pre uskutočnenie komunizmu ako aj chápanie diktatúry proletariátu, ako konceptu prechodnej a dočasnej vlády celej triedy proletariátu nad všetkými ostatnými spoločenskými triedami za špecifických okolností občianskej vojny.²⁹

Podstatou sporu medzi Marxom a Engelsom na jednej strane a anarchistami na strane druhej, bola základná otázka možnosti štátu byť prostriedkom pre praktickú realizáciu komunizmu. Stáli za týmto konceptom už pred a aj hneď po revolúcii v 1848 a znova po páde Parížskej komúny v 1871. Napriek tomu sa však tentokrát Marx (a Engels) dôležitej problematiky ohľadom formy štátu-ako-prostriedku ani nedotkli. Pre Marxa bolo dôležité už len uchopenie politickej moci pracujúcej triedy. Kvôli tomuto budúcemu cieľu, vytvorenie národných politických strán pracujúcej triedy už nebolo nutnosťou: „Pracujúci budú musieť jedného dňa dobyť politickú zvrchovanosť, aby organizovali pracujúcu triedu podľa nových línií. *Nijako sme nepotvrдили, že tento cieľ by bol dosiahnutý rovnakým spôsobom*“.³⁰

V tomto rámci, jedinou dôležitou vecou bolo uchopenie politickej moci: konkrétna forma bola spojená výlučne s konkrétnymi vzťahmi v tej-ktorej krajine, napríklad pokojným spôsobom v Anglicku, Amerike a Holandsku. Táto štát-ako-prostriedok realizácia komunizmu bude v krajinách, kde už existuje tradícia zastupiteľskej demokracie - demokratický štát³¹, avšak v nedemokratickom Nemecku bude mať podobu „revolučnej diktatúry proletariátu“³². *To však znamená, že podľa tohoto prístupu k myšlienke komunizmu v niektorých dielach Karla Marxa, priama demokracia by mala svoje miesto jedine po realizácii komunistickej spoločnosti*. Pre priamu demokraciu v procese uskutočňovania komunizmu nie je miesto ani v národnom hospodárstve a rovnako ani v politike.

Marxova analýza Parížskej komúny z 1871 v jeho uverejnených ako aj v 2 neuverejnených verziách diela *Občianska vojna vo Francúzsku* (1871) predsa len *zachytáva podstatne odlišnú funkčnosť myšlienky komunizmu a pochopenie vhodných spôsobov odstránenia štátu ako predošlá v Komunistickom manifeste*. Tu, odstránenie štátu, a to je pointou, môže byť uskutočnené pomocou priamej demokracie a založené na znárodnení výrobných prostriedkov a sprostredkované skrz *neštátnu* politickú inštitúciu komúny³³, kdežto v *Komunistickom manifeste* má byť usku-

točnené skrz nedemokratický, despotický, centralizovaný štát a skrz znárodnenie - v mysle národného majetku - výrobných prostriedkov.

V *“K židovskej otázke“*, Marx zdôrazňuje, že oslobodenie ľudí môže byť úspešne dokonané jedine potom, čo sa človek prestane účastniť na spoločenskej moci ako forme odcudzenej politickej moci.³⁴ O 30 rokov neskôr, Marx túto formu ľudského oslobodenia nachádza v nešťatnej inštitúcii komúny - pôvodne navrhutej Pierre-Joseph Proudhon-om. Politické spoločenstvo by bolo organizované skrz konfederáciu komún a skrz zrušenie štátnej moci nezávislej na spoločnosti. Z tohto dôvodu, pre Marxa je komúna spôsobom odstránenia štátu (*Aufhebung des Staates*), to však neznamená, že všetky funkcie štátu budú zrušené (*abgeschafft*). Odstránenie štátu znamená len zrušenie najprv represie a potom zastupiteľskej politickej štruktúry, ktorá je spoločnosti nadradená a autoritárskeho a nesolidárneho zloženia sociálnych vzťahov, ktoré z nej pramenia. Avšak samotná spoločnosť ako neautoritárske rozloženie hodnôt a samoorganizujúca a sebestačná štruktúra, je pozitívna a taká aj zostáva na báze priamej demokracie v politike a hospodárstve. Na druhej strane, podľa Marxa, komúna má zastupovať priamodemokratickú formu odstránenia zastupiteľskej demokracie a zároveň si sama ponechať demokratický princíp skrz inštitúcie všeobecných volieb, jednotu síl, obmedzený mandát a princíp priemernej mzdy pracujúceho človeka pre všetky verejné funkcie.³⁵ Pre Marxa existuje funkčný vzťah medzi myšlienkou zničenia štátneho aparátu, odstránenia zastupiteľskej demokracie v mene priamej demokracie a získania úplnej sociálnej moci triedou, ktorá dokáže zaviesť racionálnu organizáciu produkcie, t.j. pracujúcou triedou. V tomto duchu, v *Občianskej vojne vo Francúzsku*, Marx vysvetľuje neprítomnosť akejkoľvek konkrétnej elity, ktorá bude ovládať spoločnosť ako hlavný výsledok priamej demokracie. Takto sa vytvorí homogénna spoločnosť založená na koordinácii a nie na podriadenosti. Komúna, orgán priamej demokracie, je formou odstránenia štátu, nielen ako odcudzenej inštitucionálnej štruktúry nadriadenej spoločnosti, ale vo svojej funkcii národnej jednoty. Avšak, tak ako anarchistický ideál dobrej spoločnosti, anarchie, aj tento marxistický model realizovania priamej demokracie zostal len sociálnym modelom.

Prijatie Marxových názorov na komunizmus jeho nástupcami

Toto vlastné protirečenie v Marxových názoroch týkajúce sa uskutočnenia komunistickej myšlienky - protirečenie medzi štatistickým modelom v *Manifeste komunistickej strany* a neštatistickým modelom v *Občianskej vojne vo Francúzsku* - bolo jednostranne začlenené do marxistickej politickej myšlienky. Všeobecné začlenenie štatistického a zastupiteľského demokratického modelu a opomenutie toho neštatistického bolo medzi marxistami spôsobené skutočnosťou, že organizačnou formou ich politického boja bola politická strana. Vo svojej samotnej podstate, politická strana využíva politické prostriedky boja, preto boli marxistické hnutia donútené do nej začleniť výlučne tie aspekty marxistickej myšlienky, ktoré majú pozitívny postoj k zastupiteľskej a negatívny k priamej demokracii. Ukážkovým príkladom je ústredný politický program Socialistickej Internacionály, Erfurtský program Nemeckej Sociálnodemokratickej Strany z roku 1891. Boj za socializmus je tam proklamovaný výlučne skrz inštitúciu zastupiteľskej demokracie. To isté sa dá povedať o hlavnom politickom teoretikovi ortodoxného marxizmu Karlovi Kautskom a jeho politicky najplyvnejšej knihe.³⁶ Predsa však, v polemike s Rittinghausenom (1893), Kautsky odmieta priamu demokraciu a sám sa vyjadruje v prospech demokracie zastupiteľskej nielen ako prostriedku dosiahnutia socializmu, ale ako podstaty budúcej komunistickej spoločnosti.³⁷ Kautsky tieto názory opakuje aj v polemike s Antonom Pannekoekom³⁸, prvým teoretikom vnútri marxistickej tradície, ktorý jasne vyslovil myšlienku samosprávy pracujúcich ako prostriedku tohto odstránenia (*pozn. - odstráne-*

²⁸ Tento protiklad medzi dvomi rozdielnymi funkčnosťami komunistickej myšlienky v Marxových politických dielach sme výrazne preberali v článku "Marx o štáte a komunizme", *Prax Internacionály*, 3:4, Január 1984, str. 359-368.

²⁹ Karl Marx, "O politickej ľahostajnosti" (1873); "Konceptia Bakuninovej knihy *Štátnosť a anarchia*" (1875); "Kritika Gothajského programu" (1875); Friedrich Engels "O autorite" (1873).

³⁰ Marx-Engels-Lenin, *Anarchizmus a anarchosyndikalizmus* (Moskva: Progress Publishers, 1972), str. 84-85.

³¹ Tamtiež; "List Hydmanovi, 8/12/1880" v diele Marx-Engels, *Vybraná korešpondencia* (Londýn: Lawrence & Wishart, 1955), str. 334.

³² Tiež spomenuté v liste, neskôr známom ako "Kritika Gothajského programu".

³³ Karl Marx, "Občianska vojna vo Francúzsku. Na adresu Ústredného výboru Medzinárodnej Asociácie Pracujúcich", v diele Marx-Engels, *Diela, Zväzok 17* (Berlín: Dietz, 1968), str. 341-342, 541-542.

³⁴ Karl Marx, "K židovskej otázke", v diele Marx-Engels, *Diela, Zväzok 1* (Berlín: Dietz, 1968), str. 370.

³⁵ Karl Marx, "Občianska vojna vo Francúzsku", str. 340-341.

³⁶ Karl Kautsky, *Erfurtský program vysvetlený vo svojej zásadnej časti* (Štuttgart: Dietz, 1892).

³⁷ Karl Kautsky, *Parlamentarizmus. Ľudové zákonodárstvo a sociálna demokracia* (1893), druhé vydanie *Parlamentarizmus a demokracia* (Berlín, 1911), str. 121.

³⁸ Karl Kautsky, "Najmladší radikalizmus", *Nový Čas*, 31:1, str. 442.

Esej „Anarchizmus, marxizmus a priama demokracia“ sa pôvodne, v anglickej verzii, objavila v knihe Václava Tomka „Anarchism: Community And Utopia“, na ktorej spolupracoval aj sám Laslo Sekelj. Nakladateľstvo Bod Zlomu ju vydáva ako svoju 2. publikáciu, i napriek jej zvláštnemu zakončeniu (keďže autor je v anarchistických kruhoch považovaný za liberála, niet sa vari ani čomu diviť). Ako vydavateľa ho nechávame každému na zamyslenie s tým, že náš postoj spočíva v tom, že v anarchizme, priama demokracia je neoddeliteľná od delegátskeho systému a nezlučiteľná s reprezentatívnym systémom. Inak je ale táto publikácia a informácie v nej veľmi zaujímavá a ide o jednu z mála dostupných publikácií, ktoré sa, okrem iného, zaoberajú problematikou anarchizmu v súvisi s marxizmom a, i keď krátkou, analýzou situácie v boľševickej Juhoslávii.

Otázka anarchizmu a marxizmu je podrobne rozoberaná aj v ďalšej, vsuktku brilantnej, publikácii NBZ – Michail Bakunin „Marxizmus, sloboda a štát“, ktorú vydávame takmer súbežne s touto esejou.

Nakladateľstvo Bod Zlomu je libertínskym vydavateľstvom, ktoré sa zameriava prevažne na literatúru zaoberajúcu sa problematikami spojenými s anarchistickým bojom. Naším cieľom je poskytovať ľuďom informácie a venovať sa dielam, ktoré sa k bežnému človeku nedostanú tak ľahko. Zameriava sa hlavne na literatúru zahraničnú, ktorú prekladáme a vydávame. Zatiaľ budú všetky vydané publikácie len vo forme brožúr.

Nakladateľstvo Bod Zlomu je nezisková a benefičná aktivita. Uvítame akúkoľvek konštruktívnu spoluprácu, anarchistickú literatúru v anglickom jazyku, pomoc s distribúciou, s prekladaním (serióznosť a spoľahlivosť je nevyhnutnosť) a tlačou, finančnú a inú podpornú pomoc. Kontakt: Life Experience, Poste Restante, 068 01 Medzilaborce, SR. Ostatné publikácie NBZ: Noam Chomsky „Nevyhnutné ilúzie, médiá a propaganda“, Michail Bakunin „Marxizmus, sloboda a štát“ a 8 unikátnych záberov zachytávajúcich revolučnú atmosféru Španielska v 1936-39 na pohľadniciach.

H Pripravujeme sa, aby sme boli pripravení ! H

NBZ, jeseň 1999

! m a x i m á l n a c e n a 1 5 s k / k č !

Anarchizmus, marxizmus a priama demokracia

Laslo Sekelj

**Nakladateľstvo
bod zlomu**